ІВАН МЕЛЕЖ

Канец размовы

kamunikat
Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка

Іван Мележ

КАНЕЦ РАЗМОВЫ

апавяданне

Машыніст выглянуў.

Ён не першы раз занепакоена выглядаў з акна. На пачарнелых снежных дарогах усё часцей віднеліся нямецкія аўтамашыны, цягачы з гарматамі, натоўпы салдат, коннікі, фурманкі са скрынкамі і клункамі. Часамі ўсё гэта цягнулася бесперапынна, нагадваючы вялікіх чарвякоў. Абапал дарог усюды віднеліся адзнакі нядаўніх баёў — пажарышчы, варонкі, скарэжаныя машыны. Іх улад засыпаў снег.

Немцы ішлі ды ішлі няспынна.

Калі стары бачыў гэта, яму станавілася млосна, ногі згіналіся ад слабасці, усярэдзіне рабілася холадна і пуста. Яго ахопліваў непакой, і ён непрыкметна пазіраў на немца, каб праверыць, ці не чуе той часам яго думак.

Як заўсёды ў людзей, якія, набліжаючыся да нейкага адказнага моманту, яшчэ не наважыліся, яму хацелася адцягнуць той момант, сабрацца з думкамі. Хуткасць паравоза здавалася большай, чым была сапраўды. Рукі старога самі падымаліся да рэгулятара, каб прыцішыць ход, і ён не стрываў бы, каб не гэты ўважлівы немец, што сядзеў поруч.

Слупы ляцелі і ляцелі насустрач... «Набліжаецца маё няшчасце, мая ганьба... Што рабіць? Што рабіць?..»

— Машыніст! Што вы так думаеце? — раптам запытаў немец.

Стары не адразу знайшоўся, што сказаць.

— Я?.. Нічога, пан афіцэр...

— Можаце не адказваць. Я сам ведаю. Вы думаеце, што дрэнна весці рускаму чалавеку нямецкі эшалон. Правільна?

— Я не пра гэта... пан афіцэр.

Немец паважна курыў і паглядваў у акно. За акном

падбягалі і адбягалі тэлефонныя слупы. Аднастайна круцілася снежная раўніна, абпаленая, голая. Постаць яфрэйтара выражала нуду і абыякавасць да ўсяго, што робіцца на свеце, але машыніст адчуваў, што немец пільна сочыць за кожным яго рухам. Вострыя вочкі яфрэйтара нібы праціналі наскрозь, і нават думкі, здавалася, нельга было захаваць ад іх.

Дакурыўшы папяросу, яфрэйтар зноў выняў партсігар. У ім нічога не засталося. Ён глянуў у акно, бесклапотна пазяхнуў і павярнуўся да машыніста.

— Я жадаю працягваць нашу гутарку,— ён зрабіў націск на «працягваць».

Размова цягнулася ад самай раніцы, калі яфрэйтар прыйшоў у будку. Дзяжурыць павінен быў, як звычайна, салдат, але Кох хацеў сам, асабіста, давесці эшалон да фронту. Яфрэйтар, з прыбалтыйскіх немцаў, ведаў рускую мову. Ён быў жвавы, гаваркі, ветлівы, зусім не падобны да сваіх маўклівых і хмурных салдат. Размова вялася амаль увесь час — з перапынкамі, калі унтэр курыў або еў. З гэтай размовы немец ужо ведаў, што машыністу болей за шэсцьдзесят, што перад вайной стары жыў на пенсіі, што ў яго недалёка ад станцыі дамок з садам...

Жаданне яфрэйтара занепакоіла старога Антоніка. Стары паспрабаваў схаваць хваляванне, але яму гэта не ўдавалася.

У чаканні адказу Кох запыніў позірк на памочніку машыніста: дзяўчына ў зашмальцаваных да бляску ватных штанах і куртцы зачыняла топку. Не дачакаўшыся адказу, ён здзіўлена зірнуў на машыніста. Антонік стаяў, выціраў рукі пакуллем, нічога не гаварыў.

— Што значыць ваша маўчанне? Вы не хочаце гутарыць са мной?

— Няма калі, пан афіцэр...

— Што значыць — няма калі?

— Сачыць мне трэба за паравозам, за дарогай...

— Сачыце. Але гэта не значыць, што вы не можаце разам з тым пагаварыць. Прыемная размова — лепш за ўсякае блюда... Так гаворыць руская пагаворка?

— Так...

— Значыць, вы жадаеце гаварыць?

— Гаварыце...

— Я рад. Мне прыемна гаварыць з вамі. Вы зрабілі добрую паслугу нам... Калі машыніст Гуго і памочнік загінулі, вы, можна сказаць, выратавалі эшалон... Без вас ён і цяпер тырчаў бы там, на праклятым раз'ездзе...

Ад гэтай ухвалы немца стары адчуў сябе зусім ніякава. Ён паспрабаваў усміхнуцца, але ўсмешка выйшла сумная, крывая.

— Вы — разумны чалавек. Вы адразу зразумелі, што з нямецкай уладай спрачацца нельга. Таго, хто не хоча падпарадкоўвацца, нямецкая ўлада знішчае. Многія рускія не зразумелі гэтага і расплаціліся сваім жыццём... А вы зразумелі, сталі з намі працаваць, і мы даруем вам жыццё. Вы будзеце жыць...

Машыніст кіўнуў, як бы дзякуючы за гэтую вялікую міласць.

— Рускія — дзікуны, варвары. Яны ніяк не могуць зразумець, што старыя парадкі, якія ўстанавілі бальшавікі, кончыліся. Цяпер тут устанавіўся новы парадак, і трэба слухацца новых законаў. Бальшавіцкае панаванне скінута, і хутка будзе скінута па ўсёй рускай зямлі да Урала...

— І будзе ўсюды — нямецкае панаванне? — дзіўна адгукнулася дзяўчына.

— Нямецкая дзяржава будзе ўсюды да Уральскіх гор,

нямецкія законы, нямецкая культура...

— Ага,— кіўнула дзяўчына так, што немец з падазронасцю перапытаў:

— Што значыць — ага?

— Ага, значыць: так, зразумела...

Яфрэйтар пільна зірнуў на дзяўчыну, як бы хацеў пабачыць, што тоіцца ў яе словах. Неспадзявана ўварваўшыся ў гаворку, гэтая дзяўчына перабіла роўную плынь яго думак, і ён які час маўчаў, адно паглядваючы за акенца. Загаварыў зноў ён ужо аб іншым:

— Мне падабаюцца бярозы. Яны падобны да дзяўчат у белых сукенках. Калі я атрымаю ў Расіі, як гэта сказаць, — калгас, я пасаджу бярозы пад акно. Бярозы... І свіней гадаваць буду. На свіннях можна добра зарабіць, калі прыдбаць добрыя пароды і наладзіць умелы догляд... Я зраблю вялікую гаспадарку, не менш як на тысячу свіней...

У голасе яфрэйтара пачулася захапленне:

— Тысячу свіней. Ружовых, як летняя раніца. Беленькіх, тоўстых! Рух-рух-рух. Уві-уві-уві... Якая прыгожая музыка! Кожны дзень я буду слухаць гэты цудоўны канцэрт!.. Што ты так усміхаешся? — нечакана асекся немец, зірнуўшы на дзяўчыну.

— На дзіўны канцэрт пан спадзяецца!..

— Што значыць — спадзяецца? — з падазрэннем запытаў немец.

— Пан сам ведае: спадзяецца пачуць калі-небудзь...

— Ты думаеш, я магу і не пачуць?

— Усё можа быць...

Яфрэйтар доўгім пранізлівым позіркам утаропіўся ў

дзяўчыну.

— Усё можа быць? — перапытаў Кох.

Стары Антонік устрывожыўся. Ён ведаў, добра ведаў Валю, не першы раз сустракаўся з ёй: яна была дачкой прыяцеля, такога ж машыніста, як і ён. Не за што іншае, за характар устрывожыўся стары,— ведаў: яна здольна цярпліва маўчаць, спакойна пакутаваць, можна часам нават здзівіцца яе цярплівасці. Але ці не было і так, што вытрымкі не хапала: калі ўсё, што паліла душу, горача прарывалася, нядобрае, неразумнае. У такую хвіліну Валю нішто не магло ні спыніць, ні спалохаць.

Гэтая хвіліна — здалося старому — прыйшла.

— Пан афіцэр, не злуйцеся. Яна ж дзіця.

— Дзяцей трэба вучыць! — сказаў немец.

Кох устаў, размахнуўся, ударыў яе па шчацэ. Ад яго залатога пярсцёнка застаўся чырвоны след, выступіла кроў. Валя выцерла шчаку, але кроў ішла.

— Гэта пачатак нашай размовы. Непрыемны пачатак, на жаль, але ты сама вінавата.

— Божа мой! Валя, маўчы! — спалохана папрасіў стары.

Валя ўстрапянулася, але нічога не сказала.

«Не стрымалася, гарачка. Наклікала на сваю галаву бяду... Нібы мала было аднаго няшчасця...»

Антонік адчуў сябе раптам вельмі адзінокім, як і не было ні сяброў, ні таварышаў. «Чужы. Чужы. Усім чужы». Нават жонка ўяўлялася цяпер далёкай і чужой.

Стары падкінуў вугалю ў топку, цяжка выпрастаўся. Зялёныя і барвовыя кругі пайшлі ў вачах, і ён апусціўся на лаўку. Паравоз дрыжаў, грымеў, скрыгатаў. Антонік адчуваў сябе вельмі змарнелым. Раней была нейкая надзея, старасць забывалася і знаходзіліся сілы. Зараз яны некуды зніклі. Стары нібы адразу аслабеў і

стаміўся.

Хацелася адагнаць думкі, а яны не адыходзілі. У іх было яшчэ больш, як раней, супярэчлівасці, ад іх цяжэй ціснула няшчасце. Ён падняўся, з заклапочаным выглядам высунуўся ў акно.

Цягнік прагрукаў над мастком. Праляцела рэчачка, напалову зарослая чаротам, зацярушаная снегам.

«Хутка станцыя»,— падумаў Антонік. Ён добра ведаў гэты ўчастак, па якім некалі часта вадзіў цягнікі. На станцыі, куды падыходзіў эшалон, раней змяняліся брыгады.

«Вось куды яны зайшлі. Ніколі ніхто сюды не даходзіў. Ён праўду казаў, гэты пагань немец: захапілі ледзь не ўсю Еўропу... Жудасная ў іх сіла. Ніхто не хацеў ёй падначальвацца, а яна ўсіх прымушае...» Яму здалося, што яго нікчэмнасць, яго страх — не проста страх за жыццё, а страх перад гэтай велізарнай ненавіснай сілай, якую, думалася яму, немагчыма адолець.

Яфрэйтар зноў занудзіўся.

— У рускіх ёсць хітрая пагаворка: не кажы «гоп» — пакуль не пераскочыш яму. Калі я адпраўляўся ў дарогу, я і не думаў, што гэта яма будзе такая небяспечная. І Гуго не ведаў, што трапіць у яе з партызанскай куляй. Ледзь не з кожнага лесу чакай стрэлаў... І ўсё ж мы яму пераскочылі,— і можна сказаць — гоп...

Ён засмяяўся і выглянуў з будкі.

Эшалон ішоў на павароце. З акна было відаць яго сярэдзіну і хвост. Вагоны дробненька гойдаліся, ляцелі, нібы за нечым гналіся ці баяліся адстаць. За імі несліся платформы з грузам, які быў абцягнуты брызентам. Брызент, быццам ветразь, надзімаўся і трапятаў на ветры. На апошняй платформе, хутаючыся ў каўнер кажуха, стаяў вартавы.

— Яшчэ толькі дзве станцыі, і мы здадзім эшалон!

Нямецкі франтавік атрымае вялікі падарунак, які нецярпліва чакае...

Праз шум эшалона прарваўся недалёкі гарматны выбух. Затым яшчэ некалькі выбухаў большай сілы.

— О! Чуеце? Фронт! Хутка мы можам сказаць: злазь — прыехалі... Прымай падарунак! Гэтыя снарады будуць дабіваць рускую армію, каторая ўцякае за Маскву.

Яфрэйтар урачыста змоўк. Яму было не да размовы. Нуда скончылася, уперадзе, зусім блізка, была доўгачаканая мэта — канец усіх трывог і час прыемнага спакою.

З набліжэннем станцыі старога машыніста пакідалі апошнія супакойлівыя думкі і падымалася прыкрасць да сябе. Згадалася, як Валя ўгаворвала пусціць паравоз пад адхон,— згадалася з нямым Цяжкім папрокам. «Трэба быць героем, каб не быць здраднікам... Сярэдзіны няма...» — успомніліся яму словы Валі, і ён падумаў, што ў іх была суровая праўда.

Ён не мог быць героем. Ён адчуваў, што не здолелі нічога гераічнага зрабіць, не здолен задушыць няўпэўненасці, разгубленасці, якія прымушалі падпарадкоўвацца ненавіснаму гітлераўцу і весці эшалон наперакор свайму жаданню.

Але ён не хацеў быць нягоднікам.

З адчуваннем непапраўнага няшчасця, якое павінна давяршыцца, змучаны доўгай дарогаю і думкамі, стары падводзіў эшалон да станцыі.

Збоку пабег зараснік. Уперадзе, з-за ўзгорка, выпаўзалі чырвоныя камяніцы станцыі. Машыніст націснуў на рэгулятар.

Грукаючы на крыжавінах, цягнік прайшоў міма ўваходных стрэлак, паступова суцішаючы ход. Ён спыніўся каля напалову разбуранага каменнага пакгауза, за якім пачынаўся пераезд.

На пераездзе рабілася нешта незвычайнае.

Антонік здзіўлена глядзеў. 'Уся дарога была забіта аўтамашынамі, павозкамі, салдатамі. Слупы на пераездзе былі зламаны. Калі сціхла сіпенне пары, ён пачуў крыкі — кароткія, прарэзлівыя, бязладныя,— відаць, лаянку. Нічога нельга было разабраць. Адна машына ссунулася колам у кювет, стаяла нахіліўшыся. Ззаду, не спыняючыся, нецярпліва націскала наступная, пакуль урэшце не зваліла папярэднюю. З кабінкі зваленага грузавіка вылез шафёр і, пагрозліва размахваючы рукамі, кінуўся да машыны, што ішла ззаду.

Валя, трымаючыся рукамі, вісела на поручнях.

— Уцякаюць... Кулём ляцяць,— шаптала яна і задыхалася ад хвалявання.

Антонік азірнуўся да акна, каля якога стаяў яфрэйтар. У тую хвіліну немец таксама неўразуменна азірнуўся і позіркі іх сустрэліся. Яфрэйтар чамусьці расшпільваў і зашпільваў шынель. Стары ўсміхнуўся — не насмешліва, а ўрачыста-радасна. На хвіліну ён адчуў сябе мацней за яфрэйтара,— гэта было такое добрае адчуванне! Шкада, яно хутка прамільгнула і знікла. Яфрэйтар раптам схамянуўся і кінуўся з будкі, відаць, да каменданта эшалона.

Хвіліну пасля, схапіўшы чайнік, выбегла Валя. Яна лёгка пераскоквала цераз рэйкі. За пуцямі, каля пакгауза, праходзіў кульгавы чыгуначнік у чорнай ватоўцы, са скрынкай у руцэ. Валя спыніла яго, і яны аб нечым гаварылі, пакуль не падышоў нямецкі вартавы.

Валя вярнулася. З таго, што яна забыла набраць вады ў чайнік, і па стрымана дарослай хадзе Антонік здагадаўся, што яна вельмі ўзрушана. Ён адчуў, як з набліжэннем Валі ў ім нястрымна расце нейкая радасная трывога.

— Ну? — нецярпліва кінуў насустрач ёй стары, ледзь яна ступіла на падножку.

— Кулём ляцяць!

Валя засмяялася шырока, па-дзіцячаму.

І ўся яна ад радасці стала дзіцём, стала непадобнай на тую самотную задумлівую дзяўчыну, якой была ўсю дарогу...

Яна перавяла дых.

— Кулём! Кулём! — ёй падабалася вымаўляць гэтае слова.— Ляцяць гансы... Аж заняло дыхаць...

— Ды гавары ты хутчэй!

— Даюць лататы гансы! Эшалоны гоняць, кажа, адтуль, з фронту... Хочуць пагнаць назад. Учора самалёты прыляталі. Нашы! Спачатку бамбілі. Пакгауз гэта яны разбілі. А потым лістоўкі скінулі: «Чырвоная Армія наступае».

— Чырвоная Армія наступае? — узрушана, нібы не верачы, перапытаў стары.

— Наступае! Занялі многа гарадоў. Толькі я іх не запомніла — ад радасці ўсё з галавы вылецела. Многа танкаў нямецкіх захапілі. Гоняць гансаў ад Масквы. Ух, слаўна! Што робіцца, а? Дзядзька Змітро? Вы чуеце?

Яна схапіла Антоніка за пінжак і затармасіла.

Размову перарваў яфрэйтар. Ён ускочыў на падножку і, трымаючыся за поручні, скамандаваў па-нямецку высокім прарэзлівым голасам. Салдаты, што былі выйшлі з вагонаў, хапатліва кінуліся назад.

Яфрэйтар стаяў каля акна і нецярпліва чакаў сігналу да адпраўкі эшалона. Паўз акно з лязгам і скрогатам марудна поўз таварны састаў. Ад непакою Коху захацелася курыць, ён выцягнуў партсігар. Але ўспомніў, што папярос няма, і вылаяўся. Таварны састаў доўга яшчэ плёўся міма акна.

— Самалёты! — раптам крыкнула Валя.

Яфрэйтар кінуўся да акна, дзе стаяў машыніст. Самалёты былі далёка, над дарогай, што вяла сюды, к пераезду. Адтуль далятаў іх рокат, які перарываўся глухімі і цяжкімі выбухамі бомб. Над дарогай адзін за другім узбіваліся ўгору клубы чорнага дыму. Цёмная густая хмара ўздымалася над трапяткімі пералівістымі языкамі пажару, выцягвалася, распаўзалася па яснаму блакіту зімовага неба. Тры самалёты аддзяліліся ад групы і накіраваліся да станцыі. Яны ішлі нізка, яшчэ болей паніжаліся. Здавалася, што яны цалкам сваімі целамі нацэліліся на будынкі станцыі.

Кох вылецеў з будкі. Перакульваючыся цераз зламаную агарожу каля пакгауза, ён зачапіўся нагою і ўпаў у снег.

Штурмавікі з рэзкім рокатам набліжаліся. Салдаты, гнетучыся ў дзвярах, высыпалі з вагонаў. На дарозе шафёры кідалі машыны і ўцякалі ў поле. Бегчы было цяжка — па пояс у снезе. Яны грузнулі, спатыкаліся, падалі, ускоквалі і беглі зноў, куды глядзяць вочы. Роў самалётаў нарастаў. Суха затрашчала кулямётная чарга.

Толькі стары машыніст і Валя не хаваліся. Яны нібы забылі, што іх могуць раніць. З ровам самалётаў шырылася радаснае хваляванне ў грудзях. У цішыні, што запанавала над усім, былі чутны роў самалётаў, кулямётныя чэргі, якія ўсё набліжаліся, мацнелі і з якімі мацнелі гулкія, важкія ўдары двух сэрцаў. Стары і Валя стаялі поруч, неадрыўна сачылі за самалётамі. Пачалі біць нямецкія зеніткі, брудныя воблачкі разрываў успыхвалі ў блакіце неба, але самалёты імчалі і імчалі.

Калі яны разварочваліся, Валя раптам убачыла ясную чырвоную зорку.

— Зорачка! Наша, любая!

Самалёты нізка-нізка пранесліся, прыціскаючы вагоны кулямётным градам і грымотным рокатам матораў. У будцы пасыпалася разбітае шкло, Яны праляцелі так

нізка, што па зямлі віхурай закруціўся снег. Валя мімаволі нагнула галаву.

Самалёты зніклі, паступова суцішыўся іх гул. Кох устаў, агледзеўся і зноў паваліўся.

— Вяртаюцца!

Валя ўхапілася за поручні, прагна сачыла за самалётамі. Штурмавікі зноў набліжаліся.

Антонік задыхаўся ад шчасця, ён забыў пра ўсё іншае, можа ў соты раз паўтараў: «Так іх, нелюдзяў! Так іх!..»

Валя бачыла, як з-пад самалётаў пасыпаліся чорныя, падобныя на рыб, бомбы. Яна скочыла ў будку і, прыцiснуўшыся да сценкі, увабраўшы галаву ў плечы, замёршы, з трывогай прыслухоўвалася да гнятучага свісту бомб. Яна чакала, сэрца сціснулася, спынілася. Бомбы рваліся з цяжкім земляным выбухам, з рэзкім скрогатам — то адна за адной, то адразу па некалькі. Па будцы білі цвёрдыя, як камень, мёрзлыя камякі зямлі.

— Уцякайма,— тузанула Валя старога.

Антонік нахмурыўся.

— Уцячэм!.. Тут недалёка нашы...

— Я дзесяці крокаў не прабягу...

Раптам твар яго пасвятлеў, вочы заблішчалі рашучасцю.

— Добра. Толькі — па аднаму... Спачатку — ты, пасля я... Там, за пуцямі, пачынаецца вёска. Можна схавацца. Бяжы туды, ластаўка!

Яна саскочыла, азірнулася ў бакі і шмыгнула пад састаў, што стаяў на суседнім пуці...

Самалёты вярталіся, Антонік на хвіліну затрымаўся, падбег да акна. Ён быў у забыцці, ён упіваўся боем. Яму прагнулася ўсё бачыць. Стары паглядаў то на неба, то

на снег — на перапалоханых немцаў. Ён радаваўся і хваляваўся так, быццам сам бамбіў. «Туды, у кучку страляй!» — крычаў ён самалёту. Яму нібы перадалася тая сіла, якую неслі самалёты і якой баяліся гітлераўцы. Ён цяпер ёю жыў.

«Трасцы ваш эшалон пабачыць Маскву»,— падумаў машыніст.

Ён саскочыў на зямлю, пераступіў цераз разарваны тэлефонны провад, што курчыўся на снезе. У галаве на міг ліхаманкава ўспыхнула: «Адбегчы б, адбегчы б — пакуль Кох адхаецца...»

Штурмавікі набліжаліся зноў — доўгія, цёмныя. «Усяго якую сотню крокаў... Адбегчы б... адбегчы б...» — стукала гулка ў грудзях старога.

Нечакана моцная паветраная хваля ўдарыла яго, падхапіла, перавярнула ніц і кінула ў чорную глыбіню. Адразу ўсё знікла, усё сцішылася. Ён не чуў больш ні выбухаў бомб, ні рокату матораў.

Стары апрытомнеў, калі самалётаў ужо не было. Колькі цягнулася забыццё, Антонік не ведаў. Уперадзе каля станцыі гарэлі эшалоны. Вакол стаяла такая цішыня, што ад яе нудзіла.

Затым цішыня стала радзець, крышыцца. Ледзь чутна, урыўкамі ўвайшлі галасы. Спачатку ён не мог разабраць ні аднаго слова, галасы зліваліся ў аднастайны гул. Недалёка хтосьці стагнаў. Потым Антонік адчуў, што сілы вяртаюцца і гукі яснеюць, і падумаў, што ён, мусіць, ранены. Стары паспрабаваў падняцца. З вялікім намаганнем яму ўдалося сесці. Галава кружылася ад слабасці.

Амаль у тую ж хвіліну ён убачыў Коха і некалькі салдат каля яго. Яны ішлі да старога. Салдаты ўзялі Антоні ка пад рукі і павялі да паравоза.

— Шнэль, шнэль,— падганялі салдаты.

Яны, як ваўкі, абкружылі старога з трох бакоў і

штурхалі наперад. І Антонік бязлітасна ясна адчуў, што цяпер ужо ніколі не ўдасца ўцячы.

Зноў перад ім паўстала пытанне: што рабіць? Дрыжаць, праклінаць сябе, поўзаць ніц... Жыццё ці смерць... Зноў успомнілася тое, ад чаго столькі пакутаваў дарогай, усе трывогі і сумненні.

І ён выбраў. «Не, хопіць, надрыжаўся». І калі парашыў гэта, адчуў палёгку ад таго, што рашэнне было годнае.

«Не танна возьмуць маё жыццё...»

Да яго паступова вярталася сіла, страчаная пасля кантузіі.

Узлёт наступлення, які кідаў у атаку байцоў, узняў, падхапіў машыніста, павёў яго. Не было ні маладушных думак, ні разгубленасці, ні прыкрасці да сябе. Было ясна, упершыню ясна за ўсю дарогу, светла і чыста. Ён азірнуўся думкамі назад, і ўсё, ад чаго столькі пакутаваў раней, здалося нікчэмным і бязглуздым.

Яму захацелася адпомсціць ненавіснаму Коху за здзекі і насмешкі. Стары адчуў, што ён цяпер мацнейшы за Коха. Нарэшце было суджана збыцца жаданню помсты, якое жыло ўсю дарогу.

Стомлены, суровы падняўся Антонік у будку.

— Працягнем размову,— сказаў ён, як толькі Кох апынуўся побач.— Ці не хочацца?..

— Цягнік назад, стары памяло! Зараз.

Машыніст не паварухнуўся. Кох пагрозліва дакрануўся да кабуры. Стары ў адказ пакруціў галавою.

— Э, палохаць?.. Мы і так напалоханы... і цяпер не баімся...

Збоку, недалёка ад станцыі, часта загрукаталі гарматы. Відаць, пачаўся гарачы бой, таму што стралялі вельмі часта. Яфрэйтар і машыніст, адразу забыўшыся пра

размову, напружана прыслухаліся.

— Нашы! Бачыш, дзе фронт? Фронт ідзе сюды,— першы загаварыў Антонік.— Што, дрэнная ў нас армія?..

Яфрэйтар вылаяўся, расшпіліў кабуру, абарваў:

— Я апошняе слова гавару. Я не смяюся.

— Бачу, што не жартуеш... І самалёты самыя лепшыя...

— Мне няма калі жартаваць.

— Напэўна, твой падарунак дастанецца Чырвонай Арміі... Ён павінен нашым спадабацца. Падзякуюць мяне і цябе заадно...

— Хутчэй! Зараз назад! Стары памяло!

Кох наставіў пісталет, Антонік змоўк, нахмурыўся, выцвілыя бровы амаль схавалі вочы.

«Смерць...» — падумаў ён, і стала трывожна і няўтульна-адзінока. І разам з гэтым сэрца запаўняла радасць, вялікая радасць, якую прынесла вестка пра наша наступленне,— а з ёй, з радасцю, адчуванне ўнутранай сілы, спакою і ўпэўненасці, якое ён доўга не мог знайсці.

«Жыць... Жыць... Убачыць разочак нашых... Хоць бы разочак...»

На міг з памяці вырвалася апошняя ноч на роднай станцыі, спалоханая заплаканая жонка, настаўленыя ў яго спіну вінтоўкі і салдаты, што маўкліва, цяжка ступалі ззаду, збоку, калі вялі яго на станцыю ў тую ноч. Калі вялі, падаў мокры снег, халодным няўтульным цурком поўз за шыю... «Арына і цяпер, мабыць, гаруе, што мяне павялі ў турму...»

— Вядзі! Апошні раз.

— Не павяду.

Яфрэйтар, амаль не цэлячыся, стрэліў у яго. Антонік

захістаўся і пачаў валіцца. Галава лягла нерухома, хутка заплывала крывёю, а рукі яшчэ жылі, хапалі падлогу, драпалі, чапляліся за жыццё...

Сочачы за забітым, Кох засунуў пісталет у кабуру, пацягнуўся за партсігарам — карцела курыць. Успомніўшы, што папярос няма, ён вылаяўся. Тады павярнуўся, каб уцякаць, і збялеў.

К паравозу і на станцыю беглі савецкія аўтаматчыкі.

1943

Іван Мележ

Нарадзіўся 08.02.1921 г. у вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Пасля заканчэння сярэдняй школы (1938) працаваў у Хойніцкім райкоме камсамола. У 1939 годзе паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце. У 1942 годзе цяжка паранены. Пасля лячэння яго адправілі ў тыл. У 1943 годзе выкладаў ваенную падрыхтоўку і адначасова вучыўся на філалагічным факультэце ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, які знаходзіўся на станцыі Сходня пад Масквой. Закончыў універсітэт ужо ў Менску ў 1945 годзе, паступіў у аспірантуру і выкладаў беларускую літаратуру. І.Мележ працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя», у ЦК КПБ. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1967-1976), быў старшынёй Беларускага камітэта абароны міру і членам Сусветнага Савета Міру. Член СП Беларусі з 1945 года.

Выйшлі зборнікі аповесцей, апавяданняў, нарысаў, крытычных артыкулаў: «У завіруху» (1946), «Гарачы жнівень» (1948), «Заўсёды наперадзе» (1948), «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1961), «Жыццёвыя клопаты» (1975), «Белыя вішні і яблыні» (1976) і інш. Аўтар раманаў «Мінскі

напрамак» (1950, кн. 1; 1952, кн. 1-3; дапрацаванае выданне ў 1974), цыкла раманаў «Палеская хроніка» - «Людзі на балоце» (1962), «Подых навальніцы» (1966), «Завеі, снежань» (1978). У 1969-1971 гг. выйшаў збор твораў у 6-і, у 1979-1985 гг. - у 10 тамах.

«У аснове Мележавага мастацкага свету - багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, з зямлёй. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іх жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. І не аддзелены ад яго, пададзены разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць» (С. Андраюк).

Іван Мележ узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1962, за раман «Людзі на балоце»), Ленінскай прэміі (1972, за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1976, за кнігу «Жыццёвыя клопаты»).

Народны пісьменнік БССР (1972).

Памёр 09.08.1976 г.

Падрыхтаванае на падставе: Мележ Іван, Збор твораў. У 10-ці т. Т. 1: Апавяданні, аповесці.— Мн.: Маст. літ., 1979.— 448 с., 5 л. іл.

Літаратурная спадчына лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага пісьменніка Беларусі Івана Паўлавіча Мележа (1921-1976) стала нашым нацыянальным гонарам. Гэты дзесяцітомны Збор яго твораў уключае ў сябе ўсё лепшае, што створана пісьменнікам.

Першы том склалі апавяданні і аповесці Івана Мележа. У томе публікуецца прадмова доктара філалагічных навук, прафесара і пісьменніка Алеся Адамовіча, а таксама каментарыі.

Рэдактар: У. В. Гніламёдаў